RANGLARNING TASVIRIY SAN'ATDA BADIIY OBRAZLARNI IFODALASH VOSITASI SIFATIDAGI AHAMIYATI

https://doi.org/10.70728/orien.v07.i04.043

Ermuminov Abdujabbar Tursunbayevich
Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada rangning badiiy obrazni yaratishdagi o'rni, uning obyektiv va subyektiv tabiati, inson psixologiyasi va fiziologiyasiga ta'siri keng yoritiladi. Shuningdek, rangning madaniy, estetik va ilmiy jihatlari, rang uyg'unligi, assotsiativ tafakkur va sinesteziya hodisalari tahlil qilinadi. Rangning san'atdagi ifodaviy imkoniyatlari hamda uning boshqa sezgi organlari bilan bog'liqligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: rang, badiiy obraz, rang uyg'unligi, sinesteziya, rang psixologiyasi, rang fiziologiyasi, assotsiatsiya, san'at, estetik idrok

THE IMPORTANCE OF COLOR AS A MEANS OF EXPRESSING ARTISTIC IMAGES IN VISUAL ARTS

Ermuminov Abdujabbar Tursunbayevich
Termez State University

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the role of color in the creation of artistic images, as well as its objective and subjective nature, and its influence on human psychology and physiology. It also examines the cultural, aesthetic, and scientific aspects of color, color harmony, associative thinking, and the phenomenon of synesthesia. Furthermore, the expressive potential of color in art and its relationship with other sensory organs are substantiated.

Keywords: color, artistic image, color harmony, synesthesia, color psychology, color physiology, association, art, aesthetic perception

Kirish: Rangning badiiy obrazni ifodalash vositasi sifatidagi ahamiyatini chuqurroq anglash uchun nafaqat uning tabiati bilan tanishish, balki uning madaniyat, fan va umuman inson idroki tizimidagi o'rnini ham tushunish zarur. Rang fenomenining o'zi nihoyatda murakkab bo'lib, unda ikki asos - obyektiv va subyektiv jihatlar uyg'unlashgan. Obyektiv jihat sifatida yorug'lik fizik hodisa sifatida namoyon bo'lsa, subyektiv jihat insonning ko'rish qobiliyati, ya'ni yorug'lik to'lqinlarini qabul qilish va talqin etish xususiyati bilan bog'liq. Aynan yorug'lik tufayli bizni o'rab

(cc) BY

turgan rang-barang olam yuzaga keladi, ammo bu olamga ma’no, hissiyot va assotsiatsiyalarni inson ongining o‘zi beradi.

Rang, rang uyg‘unligi va uning inson psixologiyasiga ta’siri masalasi asrlar davomida turli soha mutafakkirlarining e’tiborini tortib kelgan. Ular qatorida Lukretsiy, Leon Battista Alberti, Leonardo da Vinchi, Isaak Nyuton, Iogann Volfgang Gyote, German fon Gelmgolts, Mixail Lomonosov kabi buyuk shaxslarni alohida ta’kidlash mumkin. Har biri rangni o‘rganishga o‘z hissasini qo‘shgan: ba’zilari yorug‘likning fizik tabiatini izohlab bergan bo‘lsa, boshqalari rangni falsafiy va badiiy ma’no tashuvchi vosita sifatida tahlil qilgan.

Asosiy qism: Rangni qabul qilishga ta’sir etuvchi omillar - vaqt, yosh, jins, madaniy muhit va shaxsiy tajriba - xilma-xil bo‘lishiga qaramay, uning inson organizmiga ta’sirida ma’lum darajada umumiy qonuniyatlar mavjud. Bu omillar rangni qabul qilishni kuchaytirishi yoki susaytirishi mumkin, biroq uni tubdan o‘zgartira olmaydi, chunki asosiy reaksiyalar inson fiziologiyasi bilan bog‘liq. Rangning fiziologik ta’siri organizmda aniq reaksiyalar orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, qizil rang qo‘zg‘atuvchi ta’sir ko‘rsatib, faollikni oshiradi, nafas olish va yurak urishini tezlashtiradi, qon aylanishini kuchaytiradi. To‘q sariq rang ham shunga o‘xshash, ammo nisbatan yumshoqroq ta’sirga ega bo‘lib, iliqlik va hayotiy energiya hissini uyg‘otadi. Sariq rang ko‘rish uchun eng qulay ranglardan biri bo‘lib, asab tizimini rag‘batlantiradi va diqqatni jamlashga yordam beradi. Yashil rang esa eng muvozanatli ranglardan biri hisoblanadi: u qon bosimini pasaytiradi, tinchlantiradi, ish qobiliyatini oshiradi va tabiat bilan uyg‘unlikni eslatadi. Moviy va ko‘k ranglar sovituvchi va tinchlantiruvchi ta’sir ko‘rsatib, fiziologik jarayonlarni sekinlashtiradi. Binafsha rang esa qizil va ko‘k ranglarning uyg‘unlashuvi bo‘lib, murakkab ta’sirga ega va ba’zan asab tizimini susaytirishi ham mumkin.

Qiziqarli jihati shundaki, ko‘rish analizatori boshqa sezgi organlari bilan chambarchas bog‘langan. Inson rangni sinestezik tarzda - ya’ni uni “eshitish”, “ta’mini his qilish” yoki hatto “teginish orqali sezish” tarzida ham qabul qilishi mumkin. Masalan, Volfgang Amadey Motsart musiqasi ko‘pincha “yorqin” yoki “pushti rangli” deb tasvirlanadi, sovuq ranglar esa ba’zida metall yoki hatto ishqoriy ta’m bilan bog‘lanadi. Bunday hodisa sinesteziya deb ataladi va zamonaviy psixologiyada faol o‘rganilmoqda.

Rang hissiyotlari xotira, emotsiyalar va obrazli tafakkur bilan uzviy bog‘liq. Ular rang assotsiatsiyalarini yuzaga keltiradi, bu assotsiatsiyalar esa fizik va emotsional turlarga bo‘linadi. Fizik assotsiatsiyalar rangning og‘ir yoki yengilligi, issiq yoki sovuqligi, yumshoqligi yoki qattiqligi, sokin yoki baland “eshitilishi”, shuningdek, fazoviy chuqurlik yoki yaqinlik kabi xususiyatlar bilan bog‘liq. Emotsional assotsiatsiyalar esa ijobiy (quvonch, tetiklik), salbiy (g‘am, xavotir) yoki neytral (tinchlik, muvozanat) bo‘lishi mumkin.

(cc) BY

Rang obyektiv va subyektiv xususiyatlarga ega. Subyektivlik rangni qabul qilishning madaniy muhit, yosh, kasb va shaxsiy tajribaga bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Masalan, rassom, dizayner va olim bir xil rangni turlicha idrok etishi mumkin. Obyektiv xususiyatlar esa umumiy reaksiyalar bilan bog‘liq: yorqin va toza ranglar kuchliroq ta’sir ko‘rsatadi, murakkab va xira tuslar esa nisbatan yumshoq va noaniq ta’sirga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, issiqlik va og‘irlikka oid assotsiatsiyalar odamlarda ko‘proq o‘xshash bo‘lsa, ta’m va emotsional assotsiatsiyalar sezilarli darajada farqlanadi.

Rassomning hayotiy va hissiy tajribasi qanchalik boy bo‘lsa, uning yaratgan badiiy obrazlari shunchalik chuqur va ko‘p qatlamli bo‘ladi. Har bir rassom o‘ziga xos “rang tizimi”ni shakllantiradi, shu sababli bir xil mavzu turli rassomlar tomonidan mutlaqo boshqacha talqin qilinishi mumkin. Har qanday hodisa - tovush, hid yoki voqea - individual rang assotsiatsiyalarini keltirib chiqarib, badiiy obrazga aylanishi mumkin.

Shakl va rangning o‘zaro mosligi masalasi ham rassomlarni asrlar davomida qiziqtirib kelgan. Masalan, Vasiliy Kandinskiy o‘z tizimida kvadratni qizil rang bilan, uchburchakni sariq rang bilan, doirani esa ko‘k rang bilan bog‘lagan. Bu g‘oyalar keyinchalik Bauhaus maktabida rivojlanib, rangshunoslik san’at ta’limining muhim qismiga aylangan. Rang, shakl, tovush va emotsiyalar o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud. Masalan, quvonch yorqin ranglar, yumshoq chiziqlar va erkin shakllar bilan ifodalansa, qo‘rquv qoramtir ranglar, keskin konturlar va tarang kompozitsiyalar bilan ifodalanadi. Musiqa ham rangli obrazlarni uyg‘otishi mumkin: Lyudvig van Betxoven asarlari kuchli va kontrast ranglar bilan, Pyotr Chaykovskiy musiqasi chuqur va sovuq ohanglar bilan, Antonio Vivaldi esa yorqin va yengil ranglar bilan assotsiatsiya qilinadi.

Rangni qabul qilish insonning yoshi va xarakteriga ham bog‘liq. Bolalar va yoshlar odatda yorqin va to‘yingan ranglarni yoqtirsa, kattalar ko‘proq murakkab va xira tuslarga moyil bo‘ladilar. Bu holat nafaqat ko‘rish fiziologiyasi, balki hayotiy tajribaning ortishi bilan ham izohlanadi.

Turli madaniyatlarda ranglar ramziy ma’noga ega. Masalan, Xitoyda sariq rang an’anaviy ravishda imperator hokimiyati bilan bog‘langan, oq rang esa motamni anglatgan. Boshqa madaniyatlarda qizil rang hayot, energiya va quyosh timsoli sifatida talqin qilinadi. Shunga qaramay, ayrim universal ma’nolar ham mavjud: oq - poklik, qizil - hayot, qora - o‘lim, ko‘k - ruhiylik, yashil - tabiat ramzi hisoblanadi.

Zamonaviy fan nuqtai nazaridan tahlil qilsak, rang - bu yorug‘lik ta’sirida paydo bo‘ladigan sezgi bo‘lib, yorug‘lik elektromagnit nurlanishdan iborat.

Qadimdan ranglarni o‘rganish ko‘plab rassom va olimlar uchun qiziq mavzu bo‘lib kelgan. Ranglar qanday paydo bo‘ladi, ularning insonlar psixologiyasiga ta’siri kabi ko‘plab savollar bir qancha olimlarni ranglarni o‘rganishga undadi. Jumladan

(cc) BY

ingliz fizigi Isaak Nyutonning ranglar ustida olib brogan ilmiy tajribalaridan birini ko‘rib chiqamiz: Nyuton o‘z tajribasini quyidagicha o‘tkazgan: quyosh nuri tor tirqish orqali o‘tkazilib, prizma yuzasiga tushirilgan. Prizmada oq nur alohida spektral ranglarga ajralgan. Shu tarzda ajralgan nur keyin ekranga yo‘naltirilgan va u yerda spektr tasviri hosil bo‘lgan. Uzluksiz rangli tasma qizil rangdan boshlanib, to‘q sariq, sariq, yashil, ko‘k ranglar orqali binafsha rang bilan tugagan. Agar bu tasvir yana yig‘uvchi linzadan o‘tkazilsa, barcha ranglarning birlashishi natijasida yana oq rang hosil bo‘lgan.

Bu ranglar quyosh nurining sinishi (refraksiya) natijasida hosil bo‘ladi. Rang hosil bo‘lishining boshqa fizik yo‘llari ham mavjud, masalan interferensiya, difraksiya, qutblanish (polarizatsiya) va fluoressensiya jarayonlari bilan bog‘liq. Agar biz spektrni ikki qismga ajratsak, masalan qizil-to‘q sariq-sariq va yashil-ko‘k-binafsha qismlarga, va har bir guruhni maxsus linza yordamida yig‘sak, natijada ikki aralash rang hosil bo‘ladi. Bu ikki rangning aralashmasi esa yana oq rangni beradi. Bir-birini to‘ldirib, oq rang hosil qiladigan ikki rang qo‘shimcha (komplementar) ranglar deb ataladi.

Ko‘rinadigan spektr qizildan binafshagacha bo‘lgan oraliqni o‘z ichiga oladi. Inson taxminan 120 ta asosiy xromatik rang tuslarini va ularning ko‘plab variantlarini farqlay oladi.

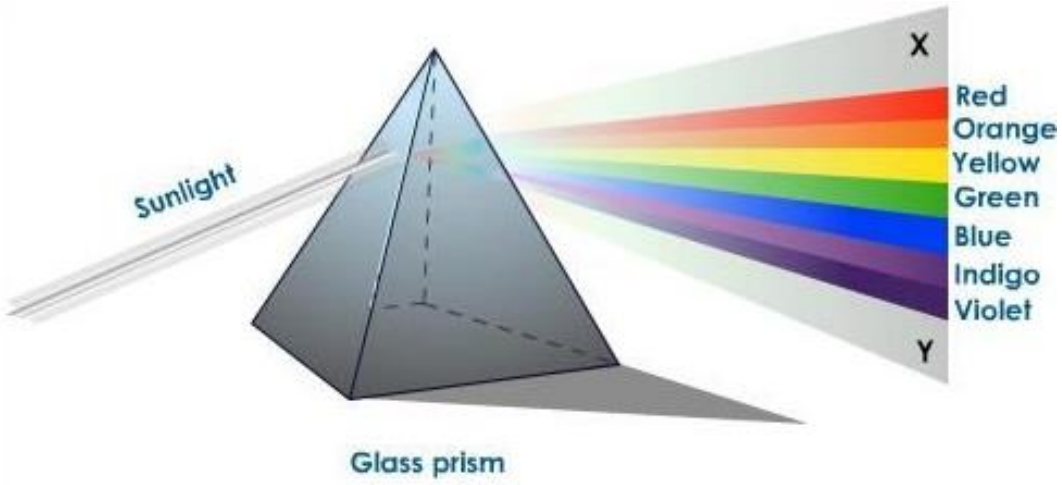

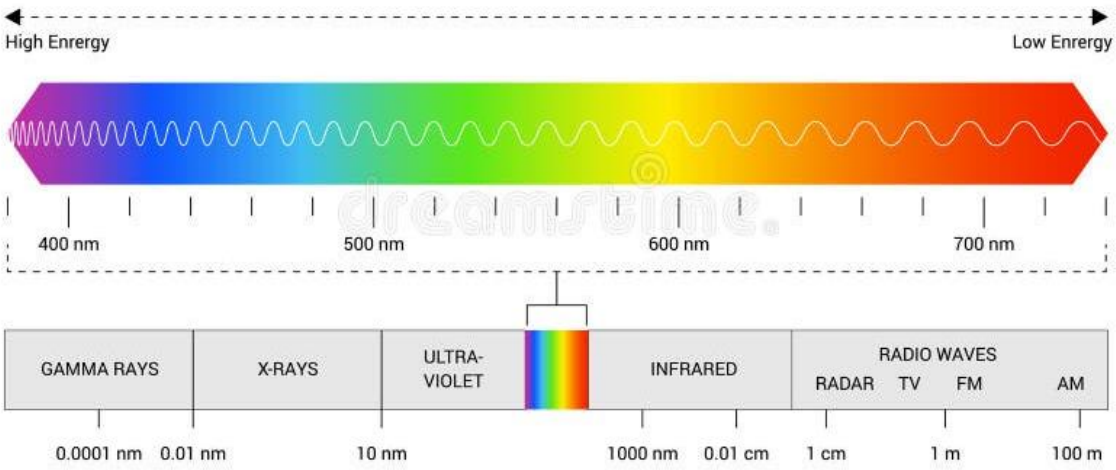

(cc) BY

Yorug‘lik prizm orqali o‘tkazilganda spektr ranglarning hosil bo‘lishi.

Spektr ranglariga mos to‘lqin uzunliklari va ularning chastotalari quyidagicha:

- Qizil: 800-650 mμ - 400-470 milliard tebranish/sekund
- To‘q sariq: 640-590 mμ - 470-520 milliard
- Sariq: 580-550 mμ - 520-590 milliard
- Yashil: 530-490 mμ - 590-650 milliard
- Havorang: 480-460 mμ - 650-700 milliard
- Ko‘k: 450-440 mμ - 700-760 milliard
- Binafsha: 430-390 mμ - 760-800 milliard

Qizil va binafsha rang chastotalari nisbati taxminan 1:2 ga teng bo‘lib, bu musiqadagi oktava nisbatiga o‘xshaydi.

Axromatik ranglarga esa qora, oq va kulrangning turli tuslari kiradi. Rangning asosiy xususiyatlari qatoriga rang toni (spektrdagi o‘rni), yorug‘lik darajasi (oq yoki qora rangga yaqinligi), yorqinlik (intensivligi), to‘yinganlik (rangning tozaligi) va sof darajasi kiradi.

Bu xususiyatlar rassomchilik, dizayn, arxitektura hamda grafik dizayn va interfeyslar kabi raqamli texnologiyalarda keng qo‘llaniladi. Asosiy ranglar - qizil, sariq va ko‘k - rang doirasining poydevorini tashkil etadi, ularning aralashuvidan esa qo‘shimcha ranglar hosil bo‘ladi. Rang uyg‘unligi inson ko‘zi intiladigan muvozanatni ifodalaydi. Qiziqarli jihati shundaki, bir rangga uzoq vaqt qaralganda, ko‘z avtomatik ravishda uning qarama-qarshi (komplementar) rangini “izlaydi”, natijada rang kontrasti effekti yuzaga keladi. Ikki rang aralashtirilganda neytral kulrang tus hosil qilsa, ular uyg‘un ranglar deb hisoblanadi. Rang uyg‘unligi ko‘plab omillarga bog‘liq: kompozitsiyadagi ranglarning nisbatiga, ularning yorqinligi, to‘yinganligi va joylashuviga. Rassom rang, shakl va fakturani mohirona uyg‘unlashtirish orqali kuchli va ta’sirchan badiiy obraz yaratish imkoniga ega bo‘ladi. Shunday qilib, rang oddiy fizik hodisa emas, balki inson hissiyotlari, g‘oyalari va dunyoqarashini ifodalovchi murakkab til hisoblanadi. U fan, san’at va psixologiyani birlashtiradi hamda badiiy ifoda vositalari ichida eng kuchlilaridan biri bo‘lib qoladi.

Xulosa: Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, rang badiiy obrazni yaratishda beqiyos ahamiyatga ega bo‘lib, u nafaqat estetik vosita, balki inson ongiga bevosita ta’sir qiluvchi murakkab tizimdir. Rangning obyektiv va subyektiv xususiyatlari, uning fiziologik va psixologik ta’siri, shuningdek, madaniy va individual omillar bilan bog‘liqligi uni san’atda universal ifoda vositasiga aylantiradi. Rassom uchun rang nafaqat tasviriy element, balki hissiyot, g‘oya va mazmunni yetkazuvchi kuchli til bo‘lib xizmat qiladi.

(cc) BY

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Голубева О. Л., «Основы композиции», Учербное пособие, Изд. дом «Искусство», 2004. Стр 65-68

2. https://colorscheme.ru/art-of-color/color-physics.html

3. Ermuminov Abdijabbar Tursunbayevich. Properties of Colors and Their Effect on Human Psychology. International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. Volume 4. Number 4. 2025 y. p 113-23.

4. A. B. Bozorov., “The History of the Creation of Paints and the Technique of Using Oil Paint in Painting. Properties of Colors”, Oriental Art and Culture., p 348-361, 2024.

5. S.Safarova., “TASVIRIY SAN’ATDA BADIIY OBRAZNI IFADALOVCHI VOSITALAR”., “Oriental Art and Culture” Scientific Methodical Journal., volume 6, Issue 2, 2025 y, 330-36 b.

6. D. A. Nazilov, I. V. Dimitriyeva, N. X. Xadjibayeva. Kompozitsiya asoslari, Darslik “Yangi asr avlodi” nashriyoti-2009 y.

(cc) BY